

NAZIM HİKMET ŞİİRİNDE BİLİM VE TEKNOLOJİ

Alper Bilgili*

SCIENCE AND TECHNOLOGY IN NAZIM HİKMET'S POETRY

ÖZ

Güzel sanatların sosyal ve politik alanlara etkisiyle ilgili tartışmalar en azından Antik Yunan'a kadar uzanır. Platon, şiirin illüzyonlar yaratmak suretiyle insanları aldattığına ve sağlıklı bir akıl yürütmeyi engellediğine inanırdı. Saint-Simon ve Adorno gibi sosyologlar ise güzel sanatların toplumu iyileştirme ve sosyal/politik sorunları çözme potansiyelinin altını çizdiler. Dünyaca ünlü Türk şair Nazım Hikmet (1902-1963) de benzer bir şekilde avangart sanata inanmış ve sanatı politik ve ideolojik görüşlerini Türk toplumu ile paylaşmada bir araç olarak kullanmıştır. Onun teknolojiyi ve bilimi yücelten şiirleri bu çabanın bir uzantısı olarak görülmelidir. Zamanın Rus fütürist şairlerinden fazlasıyla etkilenen Nazım Hikmet şiirlerinde bilimsel gelişmeleri övmüş, hızlı trenlere, yüksek binalara ve traktörlere hayranlığını gizlememiştir. Bu makale Nazım Hikmet'in bilim ve teknoloji anlayışını dönemin sosyal ve politik bağlamı ile ilişkilendirerek analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nazım Hikmet, fütürizm, mayakovski, bilim sosyolojisi, Karl Marx, materyalizm

ABSTRACT

Discussions concerning the impact of fine arts on social and political realms date back to at least ancient Greece. Plato believed that poetry deceives people by creating illusions which in turn curbs the faculties needed for healthy reasoning. Sociologists like Saint-Simon and Adorno, on the other hand, underlined the potential of fine arts for reforming society and resolving social and political problems. In a similar vein, world-renowned Turkish poet Nazım Hikmet (1902-1963) was a believer of avant-garde art and used his own art accordingly, to

* Yrd. Doç. Dr., Acıbadem Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü (Alper.Bilgili@acibadem.edu.tr). Yazı geliş tarihi: 26.12.2016; kabul tarihi: 12.06.2017.
Bu makaleyi okuyup bana önerilerde bulunan Güneş Ayas ve İsa Sarı'ya müteşekkirim.

convey his political/ideological messages to the Turkish public. Glorifying technology and science was a part of this attempt. Heavily influenced by Russian futurist poets of his time, Nazım Hikmet praised scientific developments and celebrated fast trains, tall apartment buildings, and tractors. This article will explore Hikmet's understanding of science and technology by relating it to the social and political context in which he wrote his poetry.

Keywords: Nazım Hikmet, futurism, mayakovsky, sociology of science, Karl Marx, materialism.

...

I. Giriş

İngiliz felsefeci Bertrand Russell'ın, 1961'de, nükleer krizin derinleştiği günlerde kaleme aldığı *İnsanlığın Yarını Var mı? (Has Man a Future?)* adlı eserine karamsar bir dil hâkimdir. Russell insan ırkının, yine kendi hırsları ve doğa üzerinde hâkimiyet kurma tutkusunu nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya geldiğini dile getirir.¹ Kuşkusuz, bu karamsarlık Russell'a özgü bir ruh hâli değildir. Nükleer tehdit, yani Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler arasındaki gerginlik neticesinde soğuk savaşın sıcak savaşa dönüşme riski, o döneme şahitlik eden birçok düşünürde benzer hislerin doğmasına neden olmuştur. Bilhassa 18. ve 19. yüzyılda ilerleme, refah, aydınlanma ile beraber anılan hatta bunlara ulaşmanın önemli bir aracı olarak gösterilen bilim, 20. yüzyılda meydana gelen iki dünya savaşındaki kullanımının da etkisiyle kendisine temkinle yaklaşılan bir kavram haline gelmiştir. Bu endişenin izlerine Nazım Hikmet'in 1958'de kaleme aldığı "Stronsium 90" adlı şiirde rastlamak mümkündür:

Acayıpleşti havalar,
bir güneş, bir yağmur, bir kar.
Atom bombası denemelerinden diyorlar.

Stronsium 90 yağıyormuş
ota, süte, ete,
umuda, hürriyete,
kapısını çaldığımız büyük hasrete.

Kendi kendimizle yarışmadayız, gülüm.
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz,
ya dünyamıza incek ölüm.²

Bilim ve teknolojiye aya çıkacak kadar ilerleyen insanoğlu, bilimi insanların refahını artırmak için kullanmak yerine atom bombasını geliştirmek için kullanmak-

¹ Bertrand Russell, *Has Man a Future?*, Connecticut: Greenwood Press, 1984, s. 119.

² Nazım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, 11. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015, s. 1632.

tadır. Bu, bilimin tüm sosyal sorunları çözeceği fikriyle büyümüş bir nesil için kabul edilmesi güç bir gerçektir. Osmanlı son dönem aydınlarının ve Cumhuriyet'i kuran kadroların bilime duydukları eşsiz hayranlık ve bilimin bireysel ve toplumsal refahı sağlayacağına yönelik inançları göz önünde bulundurulduğunda Nazım Hikmet'in bu gerçeği sancılı bir süreç sonunda kabullendiğini tahmin edebiliriz.³ Nazım Hikmet, bir yıl sonra kaleme aldığı ve "Yine İyimserlik Üstüne" adını verdiği şiirinde bilimin tüm ihtişamına rağmen insanlığın sorunlarını çözebileceği fikrinden iyice uzaklaşmış görünmektedir:

Sağlığımda açıldı kosmos yolu,
Moskova'da açılış törenindeyim.
Avucumda bir çocuğun sarışın eli,
bir yılbaşı ağacı önündeyim.

Biliyordum, yaşına bile gelmeden,
gözlerinde sırça toplar yanan çocuk,
yolcu füzeleri güneşe doğru, yıldızların arasından,
balıklar gibi sessiz sedasız akıp gidecek.

Ama füze yolcuları yola çıkabilecek mi pasaportsuz?
Bilet olacak mı? Parayla mı alacaklar?
Ve uzaklaşıp karpuzlaşır, elmalaşırken dünyamız,
ıstiratosferde savaş füzelerine mi rastgelecekler?

...

Kosmosa filan gidip gelecek. İş bunda değil.
Yeryüzünde görececek mucizenin büyüğünü:
tek insan milletini pırıl pırıl.
Ben iyimserim, dostlar, akarsu gibi.⁴

Görülmektedir ki Nazım Hikmet'in iyimserliği bilimin ve teknolojinin sorunları çözebileceğine yönelik bir inançtan kaynaklanmamaktadır. Tersine, uzaya çıkanların stratosferde savaş füzelerine rasgelme ihtimalinden bahseden dizeler, bilimin kötü amaçlar için kullanıldığını hatırlatır niteliktedir. Şair, asıl mucizenin, hayranlık duyulması gerekenin uzaya gitmek değil, dünyada devrim yoluyla mutlu insanlar yaratmak olduğunu düşünmektedir. Bu iki şiire rağmen Nazım Hikmet'in bilime ve teknolojiye her dönem kuşkuyla baktığını düşünmek doğru değildir. Az sonra da gösterileceği gibi, Nazım Hikmet'in bilimi ve teknolojiyi kutsayan birçok şiiri, dizesi mevcuttur.

Nazım Hikmet'in şiirleri üzerine detaylı bir literatür bulunmaktadır. Sadece edibi-yatçılar değil, tarihçiler, siyaset bilimciler ve diğer branşlardan sosyal bilimciler modern Türk edebiyatının bu önemli isminin eserlerini birçok farklı yönden detaylıca analiz

³ Osmanlı aydınlarının ve Cumhuriyet'i kuran kadroların bilime yaklaşımlarını Atatürk örneği üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. M. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011, s. 56.

⁴ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 1685.

etmişlerdir. Bununla beraber Nazım Hikmet'in şiirlerinde çok sık atıflar yapılmasına rağmen bilim ve teknolojinin nasıl bir bağlamda kullanıldığı, bilhassa genel siyasi ve toplumsal süreçlerle ilişkilendirilerek yeterince işlenmemiştir. Bu makale bu soruya cevap vermeye çalışacak, Nazım Hikmet'in şiirinde bilim ve teknolojiye nasıl bir rol biçildiğini analiz edecektir. Bu analiz yapılırken sadece dünyadaki ve Türkiye'deki sosyo-politik süreçler göz önünde bulundurulmayacaktır. Aynı zamanda bu kavramların analizi için Nazım Hikmet'in genel dünya görüşü, ideolojisi ve metafiziksel görüşleri de hesaba katılacaktır. Sonuç olarak bu makale, Nazım Hikmet'in şiirlerinde bilim ve teknoloji kavramlarının kullanımının sanılandan daha karmaşık ve değişken olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

II. Siyaset, Toplumsal Değişim ve Sanat

Her ne kadar 20. yüzyılda avangart sanatın önem kazanması ile beraber yeniden gündeme geldiyse de şiirin siyasi veya sosyal hayatta değişikliklere yol açmak için bir araç olarak kullanılıp kullanılmayacağı tartışması daha eskilere dayanır. Sosyolojinin kurucu babalarından sayılan 19. yüzyıl Fransız düşünürlerinden Henri de Saint-Simon, ilk kez "avangart" kelimesini kullanarak, sanatın topluma öncülük etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bilim, Saint-Simon'a göre toplumun ona yüklediği öncülük vazifesini yeterince yerine getirememekte, daha çok ordunun ihtiyaçlarına göre bilgi üretmektedir. Oysa sanat, böyle yıkıcı bir araç olmamalı, toplumdaki yenilikçi düşüncelere öncülük etmeli, onları tanıtmalı, böylece kamuoyunu ikna etmelidir.⁵ Sanatçıların hayalini kurdukları sosyal ve siyasi düzenin uygunluğunu test etmek ise bilim adamlarının ve mühendislerin işi olmalıdır.⁶ Theodor Adorno da sanatın toplumu dönüştürücü gücüne atıfta bulunan sosyologlardan birisidir. Ona göre sanatın dönüştürme potansiyeli öylesine fazladır ki sanat, insanları bilinçlendirmede bilimin de ötesine geçerek sosyal teoriye benzer bir rol oynayabilir.⁷ Ancak bu, sanatın potansiyel gücüyle ilgili bir iddiadır; her sanat eserinin aynı etkiyi göstermesi beklenemez. Adorno, örneğin pop müzik gibi bazı sanat türlerinin insanları bilinçlendirmediğini hatta onları politik ve sosyal gerçekliklerden alıkoyduğunu, siyasi manipülasyona karşı korumasız kıldığını belirtir.⁸

Bununla beraber, her sosyal düşünür, sanatçılara benzer bir rol biçmemiştir. Tersine

⁵ Jaap Harskamp, *The Anatomy of Despondency: European Socio-Cultural Criticism 1789-1939*, Leiden: Brill Academic Publishers, 2011, s. 601.

⁶ Victor Margolin, *The Struggle for Utopia*, Chicago: The University of Chicago Press, 1997, s. 2.

⁷ Güneş Ayas, *Müzik Sosyolojisi: Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartışmalar*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2015, s. 118.

⁸ Renate Mueller, "Perspectives from the Sociology of Music", *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning*, ed. Richard Colwell ve Carol Richardson, Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 588-589.

sanatın ve özde şiirin insanları ve toplumu doğruyu görmekten alıkoyma tehlikesini barındırdığını düşünenler de vardır. Bu görüşün ilk temsilcilerinden birisi Platon'dur. Platon şiire aldatıcı ve güvenilmez olduğu için eleştirel yaklaşmıştır. Yunan düşünürüne göre şiir, bir yanılsama yaratarak aklımızı doğru şekilde kullanmamızı engeller.⁹ Modern döneme geldiğimizde de bazı materyalist düşünürlerin bilimsel bilgi dışında kalan her şeyi değersiz gördüklerine şahitlik ederiz. Bilimsel materyalizmin bazı savunucuları bu çerçevede felsefi bilgi de dâhil olmak üzere bilimsel metotla elde edilmemiş her bilgi türünü, dini ve sanatı küçümsemişlerdir. Osmanlı'da bazı Jön Türkler üzerinde etkili olan bu görüş, Şerafettin Mağmumi gibi düşünürlerin bilimsel olmadığı gerekçesiyle şiirin yasaklanmasını talep etmelerine neden olmuştur.¹⁰ Komünist siyasetçi ve ideolog Lenin de sanat eserlerinin insanları rasyonel düşünceden ve gerçek mücadeleden alıkoyma potansiyeline dikkat çeker. Nitekim, Lenin, Beethoven'ın "Appassionata" sını çok sevmesine karşın bahsettiğimiz nedenlerden ötürü dinlememe kararı almıştır.¹¹

Nazım Hikmet, şiirin insanları siyasal ve sosyal gerçeklikten alıkoyduğuna inanmak şöyle dursun, Saint-Simon gibi, şiiri siyasal görüşlerini yansıtmak için etkili bir araç olarak görmüştür. Belki de bu eğiliminin ardında Ankara'da henüz on sekiz yaşında tanıştığı Mustafa Kemal'in tavsiyesi yatmaktadır. Mustafa Kemal, şair olduğunu öğrendiği Nazım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'e bir gayeye yönelik şiirler yazmalarını öğütlemiştir.¹² Her ne kadar şiirlerinde Atatürk'ün arzuladığı ideolojileri benimseme de Nazım Hikmet eserlerinde siyasi ve toplumsal mesajlara sıklıkla yer vermiştir. Zaman zaman bu mesajlar güncel siyaseti ilgilendirmekte ve doğrudan kişileri hedef almaktadır. Örneğin şair, Demokrat parti iktidarı döneminde yazdığı "Gerileyen Türkiye Yahut Adnan Menderes'e Öğütler" isimli şiirinde doğrudan dönemin başbakanının adını zikretmektedir:

Şaşkınlığın bu kadarına doğrusu ya pes.
Bindiğin dalı kesiyorsun Adnan Menderes.¹³

Bununla beraber Nazım Hikmet, çoğu şiirinde ideolojisini daha teorik düzeyde tartışmayı tercih etmiştir. Şiir, onun için hem komünist ütopyayı okurlara tanıtmaya hem de o ütopyaya sempati duyulmasını sağlamada kullanılacak bir araç niteliğindedir. Ütopyanın kurulmasına yönelik atılması gereken pratik adımlar ise ikincil önemdedir.

⁹ Jonathan Lear, "Inside and Outside the Republic", *Plato's Republic*, ed. Richard Kraut, Oxford: Rowman & Littlefield, 1997, s. 81.

¹⁰ M. Şükrü Hanioglu, "Blueprints for a future society: Late Ottoman Materialists on Science, Religion, and Art", *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, ed. Elisabeth Özdalga, Londra: Routledge Curzon, 2005, s. 66.

¹¹ John Beverley, *Against Literature*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993, s. 129.

¹² Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, İstanbul: İlke Kitap, 1995, s. 110; Saime Göksu ve Edward Timms, *Romantic Communist: The Life and Work of Nazım Hikmet*, Londra: Hurst&Company, 1999, s. 22; Bülent Gökay, *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991*, Londra: Routledge, 2006, s. 43.

¹³ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 1556.

Sanat ve şiiri belli bir ideolojiyi aşlamak için kullanmak, Nazım Hikmet'in yaşadığı dönemde istisnai bir eğilim değildir. Bilhassa, İtalya'da ortaya çıkan ve ardından Rus şairler tarafından benimsenen, avangart sanatın önemli bir kolu olan fütürizm akımı farklı ideolojileri okurlara tanıtmak için uygun bir araç olarak görülmüştür. İtalya'da şair Filippo Tommaso Marinetti tarafından faşist ideolojiyi desteklemekte kullanılan bu akım, Sovyet Rusya'da Vladimir Mayakovski ile Sovyet ideolojisi ile uyumlu hale getirilmiştir.¹⁴ Farklı ideolojileri savunmalarına rağmen her iki sanatçının şiirlerinde ortak olan önemli bir özellik makinelere ve teknolojiye yapılan övgüdür. Bu şiirlerde bilim ve teknoloji sadece hayatı kolaylaştıran bir unsur değil aynı zamanda toplumu dönüştüren bir güç olarak resmedilir.¹⁵ Teknolojiye ve yeniliğe hayranlık o kadar belirgindir ki Marinetti makinelere övgüler düzerken, müzeleri geçmişe ait, dolayısıyla geleceğin dünyasında yeri olmayan mekânlar olarak betimler.¹⁶

III. Nazım Hikmet Şiirinde Fütürist Temalar

Nazım Hikmet'in şiirinde fütürist unsurların izlerini ve bu fütürist şairlerin etkilerini tespit etmek güç değildir. Şair, şiirlerinde bir yandan ustaların ustası olarak gördüğü Marx'ın ve insanların en büyüğü olarak tanımladığı Engels'in¹⁷ ideolojisini okurlarına aşılarken bir yandan da fütürist temalara yer vermektedir. Bu konuda en bilinen şiirlerinden birisi 1923'te kaleme aldığı "Makinalaşmak"tır:

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum!
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!

Beynimden etimden iskeletimden
geliyor bu!
Her dinamoyu
altıma almak için
çıldırıyorum!
Tükürlü dilim bakır telleri yalıyor,
damarlarımda kovalıyor
oto-direzinler lokomotifleri!

¹⁴ Martin Puchner, *Poetry of the Revolution: Marx, Manifestos, and the Avant-gardes*, Princeton: Princeton University Press, 2006, s. 78.

¹⁵ Sibel Bozdoğan, *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, Seattle: University of Washington Press, 2001, s. 148.

¹⁶ Clara Orban, *The Culture of Fragments: Words and Images in Futurism and Surrealism*, Amsterdam: Rodopi, 1997, s. 30.

¹⁷ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 352.

trrrrum,
trrrrum,
trrrrum,
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!
Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyar olacağım
karnıma bir türbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!
trrrrum!
trrrrum!
trrrrum!
trak tiki tak!
makinalaşmak istiyorum!¹⁸

Şairin “San’at Telakkisi” adlı eseri de teknolojiyi övmesi anlamında tipik bir fütürist şiirdir. Dahası, şiirde sadece teknoloji ve bilimdeki yenilikler övülmemekte, aynı zamanda eski edebiyatla da hesaplaşılmaktadır. Bu noktada şunu hatırlatmak gerekir ki eskiyle hesaplaşmak da fütürist şiirin özelliklerindedir:

Fakat
benim
şiirime ilham veren perimin
omuzlarında açılan kanat:
asma köprülerimin
demir putrellerindedir!.
Dinlenir,
dinlenmez değil
bülbülün güle karşı feryatları..
Fakat asıl
benim anladığım dil:
Bakır, demir, tahta, kemik ve kirişlerle çalınan
Bethovenin sonatları..
Sen istediğin kadar
tozu dumana katar
sürebilirsin atını!.
Ben değişmem
en halüsüddem
arap atına;
saatte 110 kilometrelik sür’atini
demir raylarda koşan
demir beygirimin!
İri şaşkın bir sinek gibi takılır bazan gözüm
odamın köşesindeki usta örümcek ağlarına..

¹⁸ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 38-39.

Lakin asıl hayranım ben:
halikleri mavi gömleklili mimarlarım olan
77 katlı beton-arme dağlarına!¹⁹

Bu şiirde dikkat çeken bir diğer yön, o günün ortodoks solunun bugünkü ekolojik solla arasındaki tezattır. Nazım Hikmet'in betona, asma köprülere, trene olan taşkın duyguları o dönemlerde sol hareketin ekolojik konulara uzaklığı hakkında ipucu verebilir.

Nazım Hikmet, bu şiirde, eski edebiyatın merkezinde yer alan gül-bülbül meselesiyle –hatta onun sembolize ettiği ilahi aşk ile– alay etmektedir. Esasen şair, geleneksel ve kültürel değerleri küçümseyerek bir anlamda diğer fütüristlerin izinden gitmektedir. Tıpkı Rusya'da Puşkin, Dostoyevski ve Tolstoy'un temsil ettiği geleneğe karşı savaş açan Rus fütüristler gibi Nazım Hikmet de eski sanatın ve edebiyatın kutsallarına meydan okur.²⁰ Nitekim bu meydan okuma 1929'da *Resimli Ay* dergisinde "Putları Yıkıyoruz" isimli bir kampanyaya dönüşmüştür. Nazım Hikmet önderliğinde başlatılan bu proje ile geçmişle hesaplaşma bir misyon halini alır. Nitekim, derginin başmuharriri, Nazım Hikmet önderliğinde "Putları Yıkıyoruz" kampanyasının başlatılmasından hemen sonra yayımlanan sayıda aydınların misyonunu "maziye hürmet" değil, "maziye yıkmak" olarak tanımlar.²¹

Fütürizmin en belirgin özelliği yeniliğe duyulan hayranlıktır. Bilim ve teknoloji de yeniliğe gebe güçler olarak görüldüğünden fütüristler, yeni icatlara, makinelere ve onların maharetlerine büyük ilgi göstermişlerdir. İtalyan şair Marinetti şiirlerinde sıklıkla hıza tutkunluğunu ifade eder. Hız onun için sadece teknolojik bir kavram değil, kutsal bir kavramdır da. Hıza, hızlı araçlara, hızı mümkün kılan teknolojiye karşı gelen kişi günahkârdır ve cezalandırılmalıdır.²² Nazım Hikmet de 1930 yılında kaleme aldığı "Nikbinlik" adlı şiirinde benzer bir hayranlığı dile getirir:

Güzel günler göreceğiz çocuklar,
güneşli günler
göre-
ceğiz...
Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar,
ışıklı maviliklere
süre-
ceğiz...
Açtık mıydı hele bir
son vitesi,

¹⁹ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 52-53.

²⁰ Özgür S. Göral, "Patlamaya Hazır Bir 'Şimdi': Putları Yıkıyoruz", *Toplum ve Bilim*, 94, 2002, s. 192.

²¹ Zafer Toprak, "Nâzım Hikmet'in 'Putları Kırıyoruz' Kampanyası ve Yeni Edebiyat", *Toplumsal Tarih*, 261, 2015, s. 35-36.

²² Lee Worth Bailey, *The Enchantments of Technology*, Urbana: The University of Illinois Press, 2005, s. 85-86.

adedi devir.
Motorun sesi.
Uuuuuuy! çocuklar kim bilir
ne harikûlâdedir
160 kilometre giderken öptüşmesi...²³

Son olarak şairin 1922’de kaleme aldığı “Yalnayak” isimli çalışmasını fütürist şiire örnek olarak verebiliriz:

İşte şu
ekşimiş uyku kokan çömlük gibi şehrin
kara sevdası değil öyle romantik,
onun
ruhunun
iki kıvrak kelimecik
hasreti var:
BUHAR
ELEKTRİK!
...
Köylünün toprağa hasreti var,
toprağın hasreti
makinalar!²⁴

IV. Sovyetler ve Teknoloji

Komünizm ve teknolojinin Nazım Hikmet şiirinde aynı anda övülmesi garip-senebilir. Ancak Lenin başta olmak üzere Sovyet teorisyenlerin bilim ve teknolojiye bakışlarının incelenmesi durumunda Nazım Hikmet’in bu çabası daha anlaşılır olacaktır. Lenin, komünist Rusya’nın kapitalist ekonomiler karşısında başarılı olmasının ancak sanayileşme ile mümkün olduğuna inanıyordu. O kadar ki Lenin’e göre komünizm, Sovyet gücü ve tüm ülkenin elektrifikasyonu anlamına geliyordu. Burada elektrifikasyon, geleneksel ve daha ilkel metotların elektrik enerjisi ile yerinden edilmesi, modern sanayi üretimine geçiş anlamına gelmektedir. Lenin bu konuda o denli ısrarcıydı ki Rusya’nın elektrifikasyonu için komisyonlar kurulmuş, ekonomik planlar hazırlanmıştır.²⁵ Lenin, aksi bir tutumun yıkıcı etkilerini Birinci Dünya Savaşı’nda gördüklerini hatırlatır:

Savaş bize çok şey öğretti. Sadece insanların acı çektiğini değil, en iyi teknolojiye, organizasyona, disipline ve en iyi makinelere sahip olanların zirvede yer alacağını da öğretti. Bunu öğrenmemiz iyi oldu. Makineler ve disiplin olmadan modern toplumda yaşayama-

²³ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 206.

²⁴ *A.g.e.*, s. 122.

²⁵ Frederik Nebeker, *Dawn of the Electronic Age*, New Jersey: Wiley, 2009, s. 84-85.

yacağımızı öğrenmek elzemdi. Ya en iyi teknolojiyi geliştirirsiniz ya da yok olursunuz.²⁶

Sovyet Rusya’da ideologların ve siyasetçilerin bilim ve teknolojiye duydukları ilginin altında yatan bir diğer faktör de Marx’ın, komünist devrimin endüstrileşmiş ülkelerde olacağına yönelik öngörüsüdür. Marksist teoriye göre ilkel tarım toplumları, komünizme ulaşmadan önce sırasıyla köleci toplumlara, feodalizme, kapitalizme ve sonra da sosyalizme dönüşecektir. Bu bağlamda Marx ve Engels’e göre kapitalizm, feodalizmi yıkan ve sosyalizm için gerekli altyapıyı hazırlayan ilerici bir aşamadır. Nitekim, Marx ve Engels bu nedenle *Komünist Manifesto*’da kapitalizmle ilgili yer yer olumlu ifadeler kullanmışlardır. Bu anlamda Marx ve Engels’in sosyalizmini Fourier gibi endüstrileşmeye karşı çıkan sosyalist teorisyenlerden ayrı tutmak gerekir.²⁷ Rusya’da devrim gerçekleştiğinde endüstrileşmiş, kapitalist bir toplumun varlığından söz edilemezdi. Bu noktada partinin önde gelenleri bilim ve teknolojinin yardımıyla Rusya’yı endüstrileştirmeyi ve proleter bir sınıf yaratmayı hedeflediler. Böylece sosyalizme ve sonrasında komünizme geçiş sağlıklı bir zeminde gerçekleşecekti.²⁸

Nazım Hikmet’in makineleşmeye olan ilgisini, Türk modernleşmesinin savunucularının teknolojiye olan ilgisi ile ilişkilendirmek mümkündür. Sonuç olarak 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başında yaşayan ve teknolojinin baş döndürücü başarılarına şahitlik eden herkes teknoloji ile ilgili benzer fikirler benimseyebilir. Örneğin Nobel ödüllü İtalyan şair Giosuè Carducci’nin 1863’te yazdığı “Şeytan’a İlahi” isimli şiir bu konuda iyi bir örnek teşkil eder. Şiirde tren güzel ve korkunç bir canavar, bir Şeytan olarak resmedilir. Tren, insan aklının, ilerlemenin zaferinin en önemli göstergesidir. Bağnazlık bu mücadelede kaybetmeye mahkûmdur.²⁹ Bilhassa Dünya savaşlarında teknolojiye geri kalanların ödedikleri bedel nedeniyle teknoloji sadece fütüristlerin gözünde kıymetli olmayacaktır. Bununla beraber hem Nazım Hikmet’in kendi beyanları hem de şiirindeki açık fütürist temalar Nazım Hikmet’in bilim ve teknoloji ile ilgili görüşlerini oluştururken Sovyet Rusya’daki fütüristlerden ilham aldığı göstermektedir.³⁰

Nazım Hikmet’in şiirlerinde rastlanabilecek bir diğer tema bilime ve bilim adamına duyulan güvendir. Bilim adamı, hem var olmak için gerekli olan teknolojiyi geliştireceği için hem de çalışmalarıyla insanlığı karanlıklardan çıkaracağı için önemlidir. Yeni, sağlıklı ve aydınlanmış bir toplumun yaratılması bilim adamları olmadan mümkün

²⁶ Kendall E. Bailes, *Technology and Society under Lenin and Stalin*, New Jersey: Princeton University Press, 1978, s. 49.

²⁷ Mark Cowling, “Introduction”, *The Communist Manifesto: New Interpretations*, ed. Mark Cowling, New York: New York University Press, 1998, s. 3.

²⁸ Alex F. Dowlah ve John E. Elliott, *The Life and Times of Soviet Socialism*, Connecticut: Praeger, 1997, s. 59; David L. Hoffmann, *Peasant Metropolis: Social Identities in Moscow, 1929-1941*, Ithaca: Cornell University Press, 1994, s. 10.

²⁹ Umberto Eco, *On Beauty: A History of a Western Idea*, Londra: Secker & Warburg, 2004, s. 393.

³⁰ Jale Parla, “Car Narratives: A Subgenre in Turkish Novel Writing”, *The South Atlantic Quarterly*, 102, 2, 2003, s. 539.

değildir. Şairin 1929’da kaleme aldığı “Kablettarih” isimli şiirde Galileo insanlığı aydınlatma çabasındaki kişilerin önderlerinden biri olarak resmedilir:

Çok uzaklardan geliyoruz.
Aevli bir fanus gibi taşıyoruz ellerimizde
ihrak binnar edilen Galile’nin
dönen küre gibi yuvarlak kafasını.³¹

Nazım Hikmet 1947 yılında kaleme aldığı “Yaşamaya Dair” adlı şiirinde ise bilim adamının insanlık için kendi hayatından vazgeçebileceğini şu dizelerle ifade eder:

Yaşamayı ciddiye alacaksın,
Yani, o derecede, öylesine ki,
meselâ, kolların bağlı arkadan, sırtın duvarda,
yahut kocaman gözlüklerin,
beyaz gömleğinle bir laboratuvarında
insanlar için ölebileceksin,
hem de yüzünü bile görmediğin insanlar için,
hem de hiç kimse seni buna zorlamamışken,
hem de en güzel, en gerçek şeyin
yaşamak olduğunu bildiğin halde.³²

Derinlemesine bakıldığında Nazım Hikmet’in bilimle ve teknoloji ile ilgili bilgisinin yüzeysel olduğu görülecektir. Örneğin az önce alıntılıdığımız şiirinde Nazım Hikmet, Galileo’nun diri diri yakıldığından bahsetmekte, muhtemelen onu Giordano Bruno ile karıştırmaktadır. Bununla beraber bir bilim tarihçisi veya bilim adamı olmayan Nazım Hikmet’in bilim ve teknoloji hakkında derin bir bilgi birikimine sahip olmasını beklemek hakkaniyetli bir tavır değildir.³³ Bizi burada asıl ilgilendiren, bilim ve teknolojinin, bu kavramlardan çok da anlamayan bir şairin şiirlerinde kendilerine bu kadar merkezi bir yer bulabilmeleridir.

Nazım Hikmet’in şiirlerinde bilim ve bilim adamlarıyla ilgili görüşlerinin arkasında ne yatmaktadır sorusunun cevabı ilk başta görüldüğünden daha karmaşıktır. Öncelikle az önce de ifade edildiği gibi –bilhassa Sovyet Rusya’da– bilim adamları, var olmanın vazgeçilmez bir şartı olarak görülen teknolojinin mimarlarıdır. Dahası Marx ve Engels’in eserlerinde doğa bilimleri diğer bilme türlerinden farklı bir yere konulmuştur. Marx ve Engels, sosyal etkenlerin belirleyiciliğine teorilerinde merkezi bir yer ayırmış, burjuvanın sadece üretim araçlarına sahip olmadığını, aynı zamanda entelektüel gücü, bilgiyi de tekelinde bulundurduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, burjuva sınıfı gücü elinde bulundurduğu için kendi görüşlerine evrensel ve rasyonel

³¹ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 127.

³² *A.g.e.*, s. 906.

³³ Galileo hadisesinin ideolojik tartışmalarda nasıl işlevselleştirildiği ile ilgili bir analiz için bkz. Alper Bilgili, “Galileo ve Sekülerleşme”, *Sekülerleşme ve Din*, ed. Nebi Mehdiyev, Ankara: A Kitap, 2017, s. 119-144.

doğrular izlenimi verebilmektedir.³⁴ Ancak Marx ve Engels, doğa bilimlerini bu etkinin alanı dışında görmüşlerdir. Onların doğa bilimlerine karşı duydukları güven o kadar fazladır ki onlara göre toplumsal faktörler ve ideolojiler tüm ihtişamlarına karşın bilimsel bilginin içeriğine etki edemezler. Bu anlamda, Marx ve Engels'in bilim anlayışlarının, sosyal etkenlerin doğa bilimlerinin içeriğine, doğruluk ve yanlışlık kriterlerine etki edeceğini iddia eden Thomas Kuhn gibi modern bilim sosyologlarının bilim anlayışlarına uzak olduğu; onların daha çok, sosyal bilimlere doğa bilimlerine yaklaştırmaya çalışan Comte-Durkheim ekolüne benzer bir pozisyon takındıkları ifade edilmelidir. Zaten Marx'a göre kendi teorisini güçlü kılan asıl faktör, teorisinin doğa bilimlerinin diğer bilme türlerinden üstün olan özelliklerini taşımasıdır. Örneğin, Marx ve Engels, teorilerinin doğa bilimleri gibi yüksek bir öngörü yeteneğine sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Marx ve Engels, bu bağlamda teorilerini determinist bir çerçeveye oturtma gayretindedirler. Her iki düşünür, Laplace'ın determinist fikirlerinden etkilenip aynı determinizmin izlerini sosyal alanda sürmüş ve kendi teorilerinin bu determinist yasaları keşfettiğini iddia etmişlerdir.³⁵ Marx ve Engels, bu nedenle teorilerinin duygusal öğeler içerdiği görüşünü reddetmiş, kendileri ile Ütopik ve Romantik Sosyalistler arasında net bir çizgi çizmeye çalışmışlardır. Marx ve Engels, Ütopik ve Romantik Sosyalistlerden farklı olarak "eşitlik" kavramı da dâhil olmak üzere hiçbir kavramın mutlak olmadığını düşünür. Eşitlik kavramı belli bir zamanda ve toplumsal koşullarda ortaya çıkmıştır, dolayısıyla zamanın ve toplumsal şartların değişmesi durumunda "eşitlik" bir erdem olmaktan çıkabilir.³⁶ Marx ve Engels aynı mantığın devamı olarak, bir yandan duygusal öğelerle arasına mesafe koyarken bir yandan da kendi teorileri ile doğa bilimleri ve bilhassa biyoloji arasında benzerlikler kurmuştur. Marx, 1869'da Engels'e bir mektup yazmış ve Charles Darwin'in önemli eseri *Türlerin Kökeni*'nin Marksist doğa tarihi anlayışını desteklediğini ifade etmiştir.³⁷ İşte, komünist teorisyenlerin bilime karşı takındıkları bu tutum –yani bilimi sosyal etkilere karşı korunaklı, güvenli yegâne alan olarak görmeleri– Nazım Hikmet'in şiirini dolaylı da olsa etkilemiş olabilir. Kuşkusuz, bilimi sosyal etkenlere karşı korunaklı bir alan olarak görenler sadece komünist teorisyenler değildi. 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar bilimin –ve bilim insanların– ideoloji ve önyargılardan etkilenmediği genel kabul gören kanıydı.³⁸ Marx

³⁴ Karl Marx ve Friedrich Engels, "Concerning the Production of Consciousness", *The Sociology of Knowledge*, ed. Volker Meja ve Nico Stehr, Cheltenham: Edward Elgar Pub., 1999, s. 19-20.

³⁵ Nicholas Churchich, *Marxism and Morality: A Critical Examination of Marxist Ethics*, Cambridge: James Clarke, 1994, s. 59.

³⁶ William J. Baumol, "Marx and the Iron Law of Wages", *American Economic Review*, 73, 2, 1983, s. 307.

³⁷ Stephen J. Gould, *I Have Landed: The End of a Beginning in Natural History*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011, s. 124.

³⁸ Bkz. Alper Bilgili, "Sosyal Etkenlerin Bilimsel Bilginin Oluşumundaki Rolü: Kuhn ve Güçlü Program Örneklerinin Eleştirel Bir Analizi", *Felsefe Dünyası*, 64, 2016, s. 196-222.

ve Engels'i özel kılan ise onların hayatın her alanında ekonomik ilişkilerin izlerini sürerken doğa bilimlerini istisnai bir yere oturtmalarındır.

V. Nazım Hikmet Şiirinde Bilim-Din İlişkisi

Nazım Hikmet'in şiirlerinde bilim ve teknolojinin nasıl sunulduğunu incelerken bu kavramların dinle nasıl ilişkilendirildiğini de irdelemek gerekmektedir. Nazım Hikmet, birçok komünist gibi materyalizmi benimsemiş, şiirlerinde ve düzyazılarında materyalizmi bir metafiziksel pozisyon olmanın ötesinde bilimin doğruladığı, hatta dayattığı bir gerçeklik olarak sunmuştur. 1924'te *Aydınlık*'ta kaleme aldığı "Diyalektik Materyalizme Küçük bir Methal" adlı yazısında materyalizmi Türk okurlarına şu şekilde tanıtır:

...müsbet ilimlerin inkişafı "metafizik" in tahtını gündün güne baltalıyor. Artık felsefede ilimle, fenle imtizaca doğru giden bir temayül, hem de çok kuvvetli bir temayül vardır. Bugün felsefenin birçok mesaili ilimle hallediliyor... Ulum-i tabiiyenin inkişafı "metafizik" in, "mabaad-et-tabia"nın iflası ve materyalizmin tasdikini icap ettirdi... İlimsiz materyalizm olmaz ve aynı suretle materyalizm olmazsa da ilim olmaz.³⁹

Nazım Hikmet, materyalizmin dışındaki metafiziksel pozisyonlara karşı tutumunu idealist filozof George Berkeley'e bir reddiye niteliğindeki "Berkeley" isimli şiirinde ortaya koymuştur:

Behey
Berkeley!
Behey on sekizinci asrın filozof peskoposu.
Felsefenden tüten günlük kokusu
başımızı döndürmek içindir.
Hayat kavgasında bizi
dizüstü süründürmek içindir.
...
İşte sen
işte senin felsefen:
Sen o sarı kırmızı rengini gördüğün
cilâlı derisine parmaklarını sürdüğün
parlak
yuvarlak
elmaya:
"Fikirlerin bir
terkibidir,"
diyorsun!

³⁹ Nazım Hikmet, *Yazılar (1924-1934)*, İstanbul: Adam Yayınları, 2001, s. 13-14.

Dışımızda bize bağlanmadan
var olan
varlığı
inkâr ediyorsun!

Şu mavi deniz
şu mavi denizde yüzen beyaz yelkenli gemi,
kendi kendinden aldığı fikirlerdir, öyle mi?
Mademki kendi fikrindir yüzen gemi,
mademki kendi fikrindir umman,
ne zaman var,
ne mekân!
Ne senin haricinde bir vücut
ne senden evvel kimse mevcut,
ne senden sonra kâinat baki
bir sen
bir de Allah hakikî.
...
Yok üstünde tabiatın
tabiattan gayri kuvvet!..
Tabiat geniş
tabiat derin
tabiat uçsuz bucaksız!..⁴⁰

Nazım Hikmet, 1934 yılında *Akşam* gazetesinde Orhan Selim müstear ismiyle kaleme aldığı “Radyo” başlıklı yazısında ilahilerin ve diğer dini eserlerin “Adamoğlunun kafası, adamoğlunun eliyle yaratılan, maddeye ve adamoğlunun yaratıcılığına inancımızı arttırması gerek olan radyo”da yeri olmadığını iddia eder. Radyo, Nazım Hikmet’e göre “karanlıklarda kaybolmuş bir masalın propagandasıyla” uğraşmamalıdır.⁴¹ Nazım Hikmet’in bilim ve teknoloji ile dini karşı karşıya getiren bu yaklaşımını dönemin ruhu ile açıklamak mümkündür. Dünyanın hızla sekülerleştiği, bilimsel materyalizmin güçlendiği bir dönemde, birbirinden çok farklı ideolojileri benimsemiş birçok düşünür ve sanatçı geleceğin dünyasında dinin yer almayacağını düşünmektedir. Nazım Hikmet, burada Weberci terminolojiyi kullanırsak büyü bozulmuş bir dünyadan bahsetmektedir ve bu dünyada masallara yer olmamalıdır. Esasen sadece Marx, Durkheim ve Weber değil, 19. ve 20. yüzyıllarda eser veren birçok düşünür de rasyonelleşme ve sekülerleşmenin kaçınılmaz olduğunu öngörmüş, bu süreçlerin toplumsal hayatta neden oldukları sıkıntılara rağmen süreceği tahmininde bulunmuşlardır.⁴² Nazım Hikmet, 1928’de kaleme aldığı “Çocuklara Nasihat” adlı şiirinde dünyanın büyüünün nasıl bozulacağından bahsetmektedir:

⁴⁰ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 65-72.

⁴¹ Hikmet, *Yazılar*, s. 204.

⁴² Michele Dillon, “The Sociology of Religion”, *The New Blackwell Companion to Social Theory*, ed. Bryan S. Turner, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2009, s. 414.

Hakkındır yaramazlık.
 Dik duvarlara tırman
 yüksek ağaçlara çık.
 Usta bir kaptan
 gibi kullansın elin
 yerde yıldırım gibi giden bisikletini..
 Ve din dersleri hocasının resmini yapan
 kurşunkalemle yık
 Mızraklı İlmihalin
 yeşil sarıklı iskeletini..
 Sen kendi cennetini
 kara toprağın üstünde kur.
 Coğrafya kitabıyla sustur,
 seni “Hilkati Âdem”le aldatanı..⁴³

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi Nazım Hikmet, sadece bilimsel materyalizmin değil, diyalektik materyalizmin de etkisi altındadır. Dolayısıyla din ona göre sadece bir masal, hurafe değil; aynı zamanda insanların sömürü ilişkilerini doğru okumasını engelleyen bir öğretilerdir.

Atmosferin dışına çıkarak Dünya'nın etrafında dönen ikinci kozmonot olan Sovyet Gherman Titov 1962'de yapılan Uluslararası Uzay Sempozyumu'nda, Uzay'a çıkmasının dini inancını değiştirip değiştirmediğini sorulduğunda “Hayır... Tersine şimdi Komünist pozisyonu destekleyen kanıta sahibiz. Uzay'a gittim ve Tanrı'yı görmedim. Bu Tanrı'nın var olmadığı anlamına gelir” demiştir. Dünya'nın etrafını dolaşan ilk Amerikalı kozmonot olan John Glenn ise Titov'un bu çıkarımını gülünç bulmuş, inandığı Tanrı'nın atmosferin hemen dışında kendisini beklediğini düşünmediğini söylemiştir.⁴⁴ Titov'un tavrı Nazım Hikmet'in bilimi dine karşı konumlandırmasının tamamen bireysel bir duruş olmadığını, içinde yaşadığı siyasi ve sosyal iklimle ilişkili olduğunu göstermesi açısından kıymetlidir.

Son olarak Nazım Hikmet'in din ve bilim hakkındaki görüşlerinin fütürizm akımından da etkilendiği iddia edilebilir. Fütürist şairlerin dine karşı önyargılı olduklarını ve geleceğin dünyasında ona yer olmadığına inandıklarını belirtmek gerekir. Örneğin fütürizmin kurucularından Marinetti teknolojinin dinin yerini alacağını ve alması gerektiğini iddia etmiştir.⁴⁵

⁴³ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 233.

⁴⁴ Virgiliu Pop, “Viewpoint: Space and Religion in Russia: Cosmonaut Worship to Orthodox Revival”, *Astropolitics: The International Journal of Space Politics & Policy*, 7, 2, 2009, s. 156.

⁴⁵ Bailey, *The Enchantments of Technology*, s. 85.

VI. Soğuk Savaşta Bir Rekabet Alanı Olarak Bilim ve Teknoloji

Nazım Hikmet'in bilim ve teknoloji ile ilgili şiirlerinde altı çizilmesi gereken bir diğer husus, bilim ve teknolojinin bir rekabet alanı olarak resmedilmesidir. Bu rekabet, kapitalizm ile sosyalizm, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındadır. Bilim ve teknoloji, Nazım Hikmet'e göre bu rekabetin taraflarınca farklı nedenler için kullanılmaktadır. Bir sosyalist, bilimi ve teknolojiyi insanların faydası için, örneğin açlık sorununu çözmek için, kullanırken kapitalistin aklında daha fazla sömürü vardır. Bu bağlamda Nazım Hikmet'in bilim ve teknolojinin mutlak olarak iyiye hizmet ettiğini düşünmediğini belirtmek gerekir. 1961'de yazdığı "Kosmosun Kardeşliği Adına" adlı şiirde şair, kapitalistler ile sosyalistlerin uzaya giderken farklı saiklerle hareket ettiğine dikkat çeker:

Kosmosta bizden başka düşünen var mı
var
bize benzer mi
bilmiyorum
belki bizden güzeldir
bizona benzer meselâ ama çayırdan nazik
belki de akarsuyun şavkına benzer
...
yıldızlardan birinde konuşacak elçimiz
hangi dilde bilmiyorum
yıldızlardan birinde konuşacak elçimiz onunla
Tovariş diyecek
söze bu sözle başlayacak biliyorum
Tovariş diyecek
ne üs kurmağa geldim yıldızına
ne petrol ne yemiş imtiyazı istemeğe
Koka-kola satacak da değilim
selâmlamaya geldim seni yeryüzü umutları adına,
bedava ekmek ve bedava karanfil adına
mutlu emeklerle mutlu dinlenmeler adına
'Yârin yanağından gayrı her yerde her şeyde hep beraber'
diyebilmek adına
evlerin
yurtların
dünyaların
ve kosmosun kardeşliği adına.⁴⁶

Yukarıdaki dizeler Nazım Hikmet'in bilime bu dönemdeki yaklaşımının dönemin bilimsel materyalistlerinininkinden farklı olduğunu göstermektedir. Bilimin sosyal, siyasal ve ekonomik her türlü sorunu çözeceğini uman bilimsel materyalistlerin aksine, Nazım

⁴⁶ Hikmet, *Bütün Şiirleri*, s. 1746.

Hikmet bu şiirinde bilimin kötü ellerde daha fazla sömürüye yol açabileceğine işaret etmektedir. Şairin 1959'da kaleme aldığı başka bir şiirinde yine bilimin dünyadaki problemleri çözebilme potansiyeline temkinli yaklaşan şu dizelere rastlıyoruz.

Aya gidilecek
daha da ötelere,
teleskopların bile görmediği yere.
Ama bizim dünyada ne zaman kimse aç
kalmayacak,
korkmayacak kimse kimseden,
emretmeyecek kimse kimseye,
yermeyecek kimse kimseyi,
umudunu çalmayacak kimse kimsenin?
İşte ben komünistim bu soruya karşılık
verdiğim için.⁴⁷

Nazım Hikmet bazı şiirlerinde bilime ve teknolojiye temkinli yaklaşmanın ötesine geçip kapitalistler tarafından kullanılan teknolojiyi eleştirmiştir. Az önce de belirttiğimiz gibi, bu eğilim, şairi, bilime ve teknolojiye romantik bir gözle bakan bilimsel materyalistlerden ayırmaktadır. Şair “Benerci Kendini Niçin Öldürdü?” isimli şiirde Amerikalı kapitalistlerin kullandıkları teknolojiyi şu şekilde eleştirmektedir:

Yirminci asır
dört kanatlı bir tayyareden
mendil salladı bize.
Yakasında kapitalizm
açıldı kabak çiçeği gibi.
O kadar çoğaldı
o kadar
uzadı ki bacalar
saçlarından asıldılar sıra sıra
kehkeşanlara.
Öyle duman çıktı, kurum yağdı ki
gökte Allah bile meleklerle
Amerikan markalı muşambalar giydirdi.
Bir coğrafya hocası dedi ki derste:
'Senegalli zencinin yegâne derdi
yüzünün siyah olmasıdır.'
Bu haber bir velveleyle köpürdü Paris'te,
müstemlekeler nezareti emir verdi,
pudra fabrikaları geçti seferberliğe.
Paris'te olan işler duyulunca Londra'dan
hemen içtima edip karar koydu Avam Kamarası:
'Kıçlarına kuyruk takmıyan Hintlilerin
kesilecek kafası.'

⁴⁷ A.g.e., s. 1713.

Telsizler daha tebliğ ederken bu kararı Hind'e
muazzam bir kuyruk tröstü teşekkül etti
Mañister şehrinde.
Kutbu şimalide Eskimolar
görünce bu halleri,
kıça kuyruk takmamak
ve değıştirmemek için deri,
ince Japon fincanlarında
okkalarla Hollanda sütü içmeye başladılar.
Üstünde uzun katarlar kayan raylar,
bahrimuhitlerin elli bin tonlukları
ham mevat taşıyorlar müstemlekelerden.
Kilometreler
ticaret evleriyle bağlandı birbirine.
Sahrayı Kebir'in ortasında
ilân kuleleri dikildi.
Tröstler kartellerle tokuşuyor.
Balyalar, denkler, çuvallar, kutular
şarktan garba, garptan şarka koşuyor...⁴⁸

Şair, bu şiirde sadece bilimin ve teknolojinin her zaman insanlığın faydasına kullanılmayacağını iddia etmekle kalmamış, aynı zamanda bilim ve teknolojinin kapitalistlerin elinde daha fazla sömürüyü mümkün kılan, insanlığa zararlı araçlar haline dönüşeceğine dikkat çekmiştir.⁴⁹ Bu konuda verilebilecek bir diğer örnek ise Nazım Hikmet'in "Memleketimden İnsan Manzaraları"ndaki tren tasviridir. Marian Aguiar'ın belirttiği gibi, tren, bu eserde bir yandan yeni karşılaşmalara olanak tanımakta, böylece insanlar eski hiyerarşilerin, ilişkilerin dışına çıkabilmektedir. Ancak bir yandan da şair, her insanın teknolojiden aynı derecede faydalanmadığını hatırlatır. Trenin dışında olan, trene binemeyen yoksul köylüler bu yeni ilişkilere dâhil olamazlar. Tren, trenin geçtiği güzergâhta yaşayan ve trene binmeyen köylüleri, trenin içindekilerden ayırmaktadır. Bu sadece fiziki bir ayırım değildir. Tren aynı zamanda sosyal bir ayrıma da tekabül eder. Tren, tüm büyüüne rağmen, sosyal ve ekonomik ilişkileri tamamen değiştirememektedir.⁵⁰

⁴⁸ *A.g.e.*, s. 305-306.

⁴⁹ Bu şiirde işlenen kapitalizm, ırkçılık ve sömürgecilik ilişkisinin daha detaylı bir analizi için bkz. Öykü Terzioğlu, "Nâzım Hikmet'in Sömürgecilik Karşıtı Şiirlerinde Romanlaşma, Çok Seslilik ve Mizah", yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, 2008, s. 127-143.

⁵⁰ Marian Aguiar, "Nâzım Hikmet's Modernism of Development", *Journal of Modern Literature*, 30, 4, 2007, s. 113-115.

VII. Sonuç

Modern bilim, ortaya çıktığı ilk günlerden beri toplumsal sorunların çözümünde kullanılacak bir araç olarak görülmüştür. Örneğin modern bilimin kurucularından Francis Bacon, bilimin toplum yararına kullanılması gerektiğini belirtmiştir.⁵¹ Sadece doğa bilimiyle uğraşan düşünürler değil, Auguste Comte gibi sosyal bilimciler de bilime insanlığın ve medeniyetin ilerlemesinde merkezi bir rol biçmiştir.⁵² Her ne kadar bazı bilim adamlarını bilimsel faaliyete yönlendirmek için merak tek başına yeterli olsa da⁵³ bilime bugün yapılan yatırımın, bilimin ve bilim adamlarının halk nezdinde gördüğü saygının altında bilimin topluma ve insanlığa faydalı olacağı düşüncesi yatmaktadır.

Sanat, bilimin bu yönünü öne çıkarmak için kullanılan araçlardan birisidir. Özellikle 20. yüzyılda eser veren bazı avangart sanatçılar, eserlerinde bilimin toplumda yaratabileceği değişiklikleri konu edinmiş, toplumu bu konuda bilgilendirmeyi ve kitleleri bilime sahip çıkma konusunda ikna etmeyi hedeflemişlerdir. Her ne kadar kendisi, eskiyi eleştirip onu yeni, en yeni ile değiştirmeyi hedefleyen Fütürist akıma mensup olmasa da bu akımın temsilcilerinin bilim ve teknoloji ile ilgili görüşlerinden etkilenen Nazım Hikmet, bu metinde örneklendirdiğimiz gibi bilim ve teknolojiye birçok şiirinde olumlu atıflarda bulunmuştur. Bilim ve teknolojiye direnmenin insanlığın ilerlemesine muhalefet etmek olarak resmedildiği bu şiirlerde İtalyan şair Marinetti ve Rus şair Mayakovski'nin etkilerini görmek mümkündür. Ancak Nazım Hikmet'in bilim ve teknoloji ile ilgili değerlendirmelerindeki nüanslar, onun bir fütürist şair olarak tanımlanamayacağını gösterir. Bilhassa şiirlerin tarihleri göz önüne alındığında, Nazım Hikmet'in yaşamının ilerleyen dönemlerinde bilim ve teknolojinin sosyal, politik ve ekonomik sorunları çözmeye yetersiz kaldığını gözlemlediğini ve böylece bilim ve teknolojiye karşı daha temkinli bir pozisyon takındığını iddia edebiliriz. İki dünya savaşı, nükleer krizin savaşa evrilme riski ve kapitalist ekonomilerin bilim ve teknolojiyi daha fazla sömürü için işlevselleştirmeleri, Nazım Hikmet'i bilimin ve teknolojinin getirilerine şüpheyle yaklaşmaya itmiş görünmektedir. Bu bağlamda Nazım Hikmet'in, şiirlerinde zamanla bilimi ve teknolojiyi övmeyi terk edip, bilim ve teknolojinin neleri başarıp nerelerde yetersiz kalacağıyla ilgili tespitte bulunmaya yöneldiğini söyleyebiliriz.

⁵¹ Steven Matthews, *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*, Aldershot: Ashgate Pub., 2008, s. 131.

⁵² Anthony Giddens, *Politics, Sociology and Social Theory: Encounters with Classical and Contemporary Social Thought*, Stanford: Stanford University Press, 1995, s. 150.

⁵³ Robert K. Merton, "Bilim ve Toplumsal Düzen", çev. Ümit Tatlıcan, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar Ve Tartışmalar*, ed. Bekir Balkız ve Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 156; Bertrand Russell, *Mysticism and Logic*, Middlesex: Penguin Books, 1953, s. 48.

KAYNAKLAR

- Aguiar, Marian; "Nâzım Hikmet's Modernism of Development", *Journal of Modern Literature*, c. 30, S. 4, 2007, s. 105-121.
- Ayas, Güneş; *Müzik Sosyolojisi: Sorunlar-Yaklaşımlar-Tartışmalar*, İstanbul: Doğu Kitabevi, 2015.
- Bailes, Kendall E.; *Technology and Society under Lenin and Stalin*, New Jersey: Princeton University Press, 1978.
- Bailey, Lee Worth; *The Enchantments of Technology*, Urbana: The University of Illinois Press, 2005.
- Baumol, William J.; "Marx and the Iron Law of Wages", *American Economic Review*, c. 73, S. 2, 1983, s. 303-308.
- Beverly, John; *Against Literature*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1993.
- Bilgili, Alper; "Sosyal Etkenlerin Bilimsel Bilginin Oluşumundaki Rolü: Kuhn ve Güçlü Program Örneklerinin Eleştirel Bir Analizi", *Felsefe Dünyası*, 64, 2016, s. 196-222.
- ; "Galileo ve Sekülerleşme", *Sekülerleşme ve Din*, ed. Nebi Mehdiyev, Ankara: A Kitap, 2017, s. 119-144.
- Bozdoğan, Sibel; *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic*, Seattle: University of Washington Press, 2001.
- Churchich, Nicholas; *Marxism and Morality: A Critical Examination of Marxist Ethics*, Cambridge: James Clarke, 1994.
- Cowling, Mark; "Introduction", *The Communist Manifesto: New Interpretations*, ed. Mark Cowling, New York: New York University Press, 1998, s.1-13.
- Dillon, Michele; "The Sociology of Religion", *The New Blackwell Companion to Social Theory*, ed. Bryan S. Turner, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2009, s. 409-427.
- Dowlah, Alex F. ve John E. Elliott; *The Life and Times of Soviet Socialism*, Connecticut: Praeger, 1997.
- Eco, Umberto; *On Beauty: A History of a Western Idea*, Londra: Secker & Warburg, 2004.
- Giddens, Anthony; *Politics, Sociology and Social Theory: Encounters with Classical and Contemporary Social Thought*, Stanford: Stanford University Press, 1995.
- Gould, Stephen J.; *I Have Landed: The End of a Beginning in Natural History*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.
- Gökay, Bülent; *Soviet Eastern Policy and Turkey, 1920-1991*, Londra: Routledge, 2006.
- Göksu, Saime ve Edward Timms; *Romantic Communist: The Life and Work of Nazım Hikmet*, Londra: Hurst&Company, 1999.
- Göral, Özgür S.; "Patlamaya Hazır Bir 'Şimdi': Putları Yıkıyoruz", *Toplum ve Bilim*, S. 94, 2002, s. 189-210.
- Hanioğlu, M. Şükrü; "Blueprints for a future society: Late Ottoman Materialists on Science, Religion, and Art", *Late Ottoman Society: The Intellectual Legacy*, ed. Elisabeth Özdalga, Londra: Routledge Curzon, 2005, s. 27-116.
- Hanioğlu, M. Şükrü; *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
- Harskamp, Jaap; *The Anatomy of Despondency: European Socio-Cultural Criticism 1789-1939*, Leiden: Brill Academic Publishers, 2011.
- Hikmet, Nazım; *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- ; *Yazılar (1924-1934)*, İstanbul: Adam Yayınları, 2001.
- Hoffmann, David L.; *Peasant Metropolis: Social Identities in Moscow, 1929-1941*, Ithaca: Cornell University Press, 1994.

- Lear, Jonathan; "Inside and Outside the Republic", *Plato's Republic*, ed. Richard Kraut, Oxford: Rowman & Littlefield, 1997, s. 61-94.
- Margolin, Victor; *The Struggle for Utopia*, Chicago: The University of Chicago Press, 1997.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels; "Concerning the Production of Consciousness", *The Sociology of Knowledge*, ed. Volker Meja ve Nico Stehr, Cheltenham: Edward Elgar Pub., 1999, s. 11-22.
- Matthews, Steven; *Theology and Science in the Thought of Francis Bacon*, Aldershot: Ashgate Pub., 2008.
- Merton, Robert K.; "Bilim ve Toplumsal Düzen", çev. Ümit Tatlıcan, *Bilim Sosyolojisi İncelemeleri: Temel Yaklaşımlar, Kavramlar Ve Tartışmalar*, ed. Bekir Balkız ve Vefa Saygın Öğütle, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2010, s. 148-164.
- Mueller, Renate; "Perspectives from the Sociology of Music", *The New Handbook of Research on Music Teaching and Learning*, ed. Richard Colwell ve Carol Richardson, Oxford: Oxford University Press, 2002, s. 584-603.
- Nebeker, Frederik; *Dawn of the Electronic Age*, New Jersey: Wiley, 2009.
- Nureddin, Vâlâ; *Bu Dünyadan Nazım Geçti*, İstanbul: İlke Kitap, 1995.
- Orban, Clara; *The Culture of Fragments: Words and Images in Futurism and Surrealism*, Amsterdam: Rodopi, 1997.
- Parla, Jale; "Car Narratives: A Subgenre in Turkish Novel Writing", *The South Atlantic Quarterly*, c. 102, S. 2, 2003, s. 535-550.
- Pop, Virgiliu; "Viewpoint: Space and Religion in Russia: Cosmonaut Worship to Orthodox Revival", *Astropolitics: The International Journal of Space Politics & Policy*, c. 7, S. 2, 2009, s. 150-163.
- Puchner, Martin; *Poetry of the Revolution: Marx, Manifestos, and the Avant-gardes*, Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Russell, Bertrand; *Has Man a Future?*, Connecticut: Greenwood Press, 1984.
- ; *Mysticism and Logic*, Middlesex: Penguin Books, 1953.
- Terzioğlu, Öykü; *Nâzım Hikmet'in Sömürgecilik Karşısı Şiirlerinde Romanlaşma, Çok Seslilik ve Mizah*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü, 2008.
- Toprak, Zafer; "Nâzım Hikmet'in 'Putları Kırıyoruz' Kampanyası ve Yeni Edebiyat", *Toplumsal Tarih*, 261, 2015, s. 34-42.

